

لهنديك دابونه ريتي باران بارين و وهستاندي له لاي

میلله تان

کریم مصطفی شارهزا

پیشه کی :

نهو میلله تانه به بیرو باوه رینکی سه ره تایی دور له زانست و لیکدانه وه سهیری بارانیان ده کردو نه بیان ده زانی له چی یه وه په پیداده بی و چون ده باری؟! هر همنده بیان ده زانی که هیزینکی نهینی و نه دیو مایه ی په پیدابوونی هه ورو باران بارینه و، له وانه یه هه ندی کردار و جو له ی تاییه تی، یان هه ندی دو عاو نرای که سیکی دو عاگزیان سحر بازینه هوی باران بارین، بویه له ناو هه میلله ته جو ره که سینک خویان هینا بوه پیشه وه به هوی سحر به دوی ناودا ده گه ران و،^(۱) به دو عاو هه ندی جو له ی سهیر داوای بارانیان ده کردو، له نه جامی هه نس و کهوت و کرداری نهو جو ره که سانه، له ناو هه میلله ته جو ره دابونه ریتیکی تاییه تی خو لقا وه کاتی پیوستی به ناوی باران، چی به چی ده کراو، زور جار وارینک ده کهوت مرازی خه لکه که ده هاته دی و، بارانیکي باش ده باری و خیر و بیرینکی چاکی له گه ل خوی دا ده هینا .

دابونه ریتی کوئی میلله تان بو باران بارین :

نیمه ده بی نه وراستی به بلین که زور جار واده بی کومه لگای مرؤ فایه تی له چی یه ک دا ده گاته پله یه کی باش له پیشکه و تن و شارستانی که چی له هه ندی چی ی دیکه دا دابونه ریتی کوئی ژبانی رابوردوی هه ره له ناودا ده مین و شان به شانی دابونه ستوری نوی ده روات، به تاییه تی نهو دابو نهریتانه ی که په یوه نندیان به ناو و هه و او باو باران و کشتو کاله وه هه یه و، نه مهش له کومه لگای لادی پیتر پاراستراوه، له وه ی له کومه لگای شارستانی باوی بی.^(۲) چونکه ئیستا کهش له هه ندی لادی و لانی پیشکه و ترودا کومه لی وه ها ماون که له ناودان و سازگاری ناو و هه وای

باران له سه ره ده میکی به گجسار کومه وه ده ورینکی گرنگی له ژبانی ناده میزاد و گیاندار و رووه ک دا بووه، به تاییه تی له وشوینانه ی که دووره ده ریا و روو بار و ده ریاچه بوون و، خه لکه که بو خوار د نه وه ی خویان و ناودانی نازه ل و کشتو کالیان راسته و خو پشیمان به ناوی باران به مستوه . هه ره بویه ش بووه کومه لگای ناده میزاد له وشوینانه دا گه شه ی کرده وه به چاکی په ره ی سه نده که بارانیکي باشیان لی بار بووه تووشی وشکه تی و نه هاتی نه بوون و، بارانه کهش بووه ته مایه ی دروست بوونی کانی و جوگه و روو بار و ده ریاچه و، نه مانه ش باشترین سه رچاوه ی ناو و ناو ده دانی بوون و، بو ناده میزاد و گیاندار و رووه ک مایه ی ژبان و زینده گانی بوون .

نه وه ی شیاوی باسه، رووه ک له دوی ناو و هه و سه رچاوه یه کی سه ره کی خوراک و ژبانی ناده میزاد و داو ده رمسانی بووه و، خه لکه که له و باوه رده بوون که هه ره نه خوشی یه کیان به جو ره رووه کینک چاره سه ره ده کری و،^(۳) هه ره لم گوشه یه وه به وردی چاودیریی باران بارین و رووان و گه شه کردنی دار و درخت و هه مو و جو ره رووه کینکی یان کرده وه و، هه ره کاتیکي باران نه بار ییایه، یاخو د له ماوه ی دیاری کراوی خوی دا دوا که و تیا یه، نه و خه لکه که ته نگا و ده بوون و مه ترسی یه کی زور یه خه گیریان ده بوو، بویه بیریان له هویه ک ده کرده وه تا کو و ا بکات بارانه که یان بو بیارینی و، په نایان ده برده بهر گه لیک کرداری سهیر و پشیمان به هه ندی که سی تاییه تی و سحر باز ده به ست و، له مه وه هه ره میلله ته جو ره دابونه ریتیکی پیکه وه ناو، له پشتیکه وه بونه وه ی نوی گو یز رایه وه و، له کاتی پیوست دا نه و که سه دیاری کراوانه ده یان کرد به لکو خودا وه ند بارانیان بو ده بارینی و خویان و مهرو مالآت و کشتو کالیان له مه ترسی تینه تی و قات و قری رزگار بکات .

کشتوکاله که بیان هیشتا باوهریان به سیحری سیحربازانه بوزرگار کردنیان له چنگ وشکته تی و بی بارانی، ههروهک ههندی له جوتیازه کانی ولاته په کگرتووه کانی نه مریکای سر به چند خیلکی هیندی په سووره کان باوهریان به سیحری سیحربازان بوباران باراندن ورزگار یونیان له تیره تی و قات و قری هه ماوه و په نای ده به نه بهر.^(۱۱)

نه گهر له سه رچاوهی هه مه جو ری که له پوری نه ته وایه تی میلله تان دا به دوا ی دابونه ریتی کونی خه لکه که دا بگه رین که داوا کردنی باران و داهانتی کزی خوشی زیان کردوویانه، بی گومان چاومان به گه لیک جوزه نمونوی نه و دابونه ریتانه ده که وی، گه لیک زانای سپورلی په وه دواون و، زانیاری وردو به که لکیان پیشکه ش کردووین. په کیک له و زانیایه ی که له جوزه دابونه ریته کونانه ی میلله تانه وه به شیوه یه کی قول و فراوان دواون، زانای نه تروپولوزی «سیر جیمس فریزه» بووه^(۱۲) له کتیه به نرخه که ی «چلی زبیرین: The golden bough» دا به دورو دریزی له و جوزه دابونه ریتانه دواوه گه لیک نمونوی سه یرو خوشی بو تومار کردووین و له به شیک به رگی په که می نه و کتیه ی دا ده لئی: «له کومه لگای به رای ی گه لیک له میلله تان دا، ده سته یه ک کاریان له مه سه له ی باران کردووه، جاری و بووه، که ماوه یه ک باران نه بار یوه خه لکه که زور بوستیان بی ی هه بووه، هه ندیک له و که سانه چوون لاسای باران بارینان کردووه و هه ندیک ناویان به سه رزه وی دا بزاندووه، به لکو هوری ناسمان کوده بیته وه سه ریه ک و دایده کاته باران و نه گه ر بارانیش زور بار یایه و بوستیان بیوه ستین، نه و ماوه یه ک خویان تهر نه ده کردو ناگریان ده کرده و تاکو تهر یه تی که م بیته وه، بارانه که بوهستی و چی تر نه باری!!^(۱۳)

جیمس فریزه و هه ندی نمونوی دابونه ریتی باران بارین :-

جیمس فریزه ی زانای نه تروپولوزی نو سکوتله ندی گه لیک نمونوی له و دابونه ریته سه رانه ی میلله تانی جیهانی بو تومار کردووین که بو باران بارین به کار ده هینرین و هه کو نه مانه ی خواره وه :-

• له و کاته ی که په کیک له گونده کانی ده ورو به ری [دوربات = Dorpat] له ولاتی رووسیادا پیوستی یان به باران بوایه، نه و نه م دابونه ریته یان په پیره و ده کرد که بریتی بو له م کرداره: سی پیاده چوونه سه ر دره ختیکی بلندو په کیکان به کوته کیک له مه سیته یه ک یا سندو و قیکی ده دا تاکو گرمه ی وه کو گرمه ی هه وریت و نه وی دیکه شیان دوو پارچه ته خته ی له په کتری ده خشانند تاکو برووسکه ی ناگریان لی به رزه ده بووه و وه نه مهش لاسای کردنه وه ی برووسکه ی هه ورو بووه، سی یه میشیان

عه رده که ی ده ورویشتی ناویشین ده کرد، نه مهش لاسای کردنه وه ی باران بارینه که بووه، به م جوزه داوای بارانان ده کرد.^(۱۴)

(*) . نیساکه ش له دوورگی گیلولو: Gilolo دا که که وتووه ته روزه ناوای دوورگی «گینای نوی» له سه رووی نوسترالیاه، سیحربازیک چله داریکی تابه تی له ناو ناو هه لده کیشی و عه رده که ی ده ورویشتی خوی بی ناویشین ده کات تاکو باران بیاریت و، له نه هاتی بزگاریان بیت.^(۱۵) چونکه کشتوکال بر به ری پشی ژبانی ناووری یانه و نه هاتی و که م بوونی به رو بوومی شینا و ه ردی وه کو ده ردو به لایکی گه وریه و یه خه گریان ده بی، بو خه لکه ساده و ساکاره که ناچارن په نا بیته بهر سیحربه لکو بارانیا. بو ده بارینی و بزگاریان ده بی له قات و قری و نه هاتی.^(۱۶)

(*) . کاتیک که هیندی په سووره کانی نه مریکای سه روو ده خل و دانیان له بهر بی بارانی زرد هه لده گه ری، نه ندامانی کومه له ی گامیشی پیروز: Buffalo Society قاپیکی گه وریه پر له ناو ده کهن و چوار جاران به سه ما کردن له ده وری دا ده سوورینه وه و نجا یه کیکان هه ندی ناو له ده می ده کات و وه کو باران به هه وادا ده پیژینی و له دوا یی دا قاپه که وه رده گیری و ناوه که ی ناوی ده رژی و سه ما که ره کان خویان به زه وی دا ده دن و ناوه رژه که ده خونه وه و روی خویان له قور و ه رده دن و به م جوزه گه نمه که بیان له وشک بوون و فه وتان بزگار ده کهن.^(۱۷)

(*) . خیله کانی ناتچیز: Natchez له نه مریکا هه موویان له وه رزی به هاردا به شداری له باران کیرین و که شی گونجاو بو کشتوکالیان له سیحربازه کان ده کهن، نه گه ر پیوستی یان به باران بوایه، نه و سیحربازه که به زمانی به روزه و سه مای ده کردو بو ری یه کی سه ر کون کونی پر له ناو ده کردو ده بیخته ناو ده می و وه کو باران ناوه که ی ناوی ده پزاند، به تابه تی به ره و نه و لایه ی ناسمان که هه وری پتره، تاکو باران بیاری.^(۱۸)

(*) . له نه نگونیلاندی ناوه راست: Central Angoniland نه گه ر باران نه باری نه و خه لکه که ده چنه په رستگایه ک بی ی ده لئین: به رستگای باران و عارده که ی پاک ده که نه وه، سه ر و که که بیان له بهر خوداوه ند چاوتا: Chauta ده پاریته وه و ده لئی: [نه ی خوداوه ند دلت به رانه رمان ره ق بووه و چیت لیمان ده وی تاکو بیکه ین و، نیمه گوزانی ده لئین و توش باران بده روله کانت!]^(۱۹)

(*) . له ناو خیله کانی کارو: Garo ی ولاتی ناسام دا، له کاتی نه هاتی و بی بارانی دا، بزینکی ره ش ده که نه قوربانی و ده چن له سه ر لووتکه ی چیا یه ک سه ری ده برن و رهنگی قوربانی یه که به شیک گرنه گه له دابونه ریته که، چونکه رهنگی ره ش یارمه تی کو بوونه وه ی هه وری ره شی به باران له ناسمان ده دات، تاکو بیکاته باران و له تیره تی و

نهاتی رزگاریان بی. (۳۷)

دهست نویژ هه لگرتن، به لکو خوا بارانیان بو بیارینی و له دواپی دا ده گه ریښه و سه ری.

(*) تاكو ئیستاكه جوړه دابونه ریټك له ناو خه لکی ساده ی ناوچه ی (تسالیبا) و (مه كدوتیا) دا باوه، هه ر كاتیك باران نه بارنی و وولات تووشی بی شوی و نه هاتی بی، نه وا كومه لیک مندل ریك ده خه ن، تاكو له دهوری كانیساوو بیره كانی ده ورو بهری گونده كانیسان بسورینه وه، له پشه وه یان كچیکي بچكوله ده پروت و هه موو له شی به گول داپوشراوه، له هه ر شونیک بوهستن خه لکه كه ی ده ورو بهریان نه و كچه بچكوله به ناورشین ده كه ن و بی ده لین [به ر بهریا]، هه موو منداله كان نه م دوعایه ده لین: -

به ر بهریا! نه ی سه وزی ته رو ناودار
هه موو ناوچه كانی ده ورو پشتمان بیوزینه وه
كه به ریگی دارستان دا ره ت بووی.
نویژ بو خوی دلوفان بکه!
نه ی خوی به بارانیکی نه رم و له سه ره خو
بو دهشت و ده ره كانمان بنیره
تاكو کیلگه كانمان به ره مینکی باش بده ن و
دار میوه كانمان گه شه بکه ن و به ر بده ن!
نه ی خوی به دانه و نله كانمان پر زادبکه

خومان و خه لکی ده ورو پشتمان تیرو ده و له مه ندبکه!! (۳۸)

(*) نه مه له ولاتی یونان، به لام له ولاتی (سریبا) (۳۹) دا، له کاتی بی یارانی و نه هاتی دا، لاندنی به كان، كچیکي بچكوله پروت ده كه نه وه و دین به ریگی سه وزی له گیو گول دروست كراوی له به رده كه ن و دم و چاری به روپوشیكي له گیا چنراو داده پوشتن و به و كچوله به ده لین «دودولا: Dodola» و نه مهش له ناوه پاستی كومه له كچیک به ناو شه قام و كولا نه كانی گونده كه یان دا سه ماده كات و به دهوری خوی دا ده سه وریته وه و كچه كانیش به شیوه یه کی باز نه بی له دهوری ده رون و گورانی «دودولا» ده لین و هه ر كه ده گه نه به ردم هه ر مالنکی گونده كه یان كبابی ماله كه سه نله ناویك به «دودولا» كه دا ده كات و، نه م گورانی به ده لین: -

نیمه له ناو گونده كه مان دا ده رون و
هه و ره كانیش به ناسمان دا ده رون
نیمه به خیرایی هه نگاو ده نین
هه و ره كانیش له ناسمان به په له ده رون
هه و ره كان به نیمه گه یشتن!

گه نم و میوه كانیان به باران ناوداین!! (۴۰)

(*) به شیوه یه کی نریك له م دابونه ریتهش له گونده كانی

(*) له زور ناوچه ی جیهان دا خه لکه كه له و باوه ره دان كه [به رد] توانای باران باراندنی هه یه، به ممرجك بخریته ناو ناو و تی دا نفوم بگریت، بویه له به كیک له گونده كانی دورگه كانی ساموا: Samoa (۴۱)

خه لکه كه جوړه به ردیكي دیاری كراو له لای خویان هه لده گرن و به ره مزی (خوداوه ندی باران) ی داده نین و پساوه ناینی به كان له کاتی وشكه تی و نه هاتی به كومه ل ده یه ن بو روو بارنیک و ده یخه نه ناو ناوه كه ی، به لکو بارانیان بو بیاری. (۴۲)

(*) له ناوچه ی ساجامی وولاتی ژاپون دا به ردیك هه یه خه لکه كه بی ده لین: «به رد بارانه»، له و باوه ره دان كه توانای هه یه باران له ناسمانه وه رابكیشی به تابه تی نه گه ر نهختیک ناوی بی دابگریت. (۴۳)

(*) هه ندی نه ته وه له و باوه ره دان كه «شافره ت» توانای باران باراندیان هه یه!! به تابه تی له کاتی جی به جی كردنی دابونه ریټیكي تابه تی كه بی ده لین «باران کیلان» نه م دابونه ریتهش له لای خیله كانی [پشو: Pshau] و [چوسوو: Cheusu] له قه قه سیادا هه یه، له کاتی بی بارانی و وشكه تی دا ناهه نگیك سازده كه ن، جوړه كوداریك ده كه ن و بی ده لین «باران کیلان» وه، به م جوړه ده كری: [دوو نافرته خویان به هه و چاریكي جوړته وه ده به سته وه ده چنه ناو روو بارنیک تاكو ناوه كه ی ده گاته ناو قه دیان و، نیجا وه كو كوداری کیلانی زوی هه و چاره كه به ناو ناوه كه دا دین و ده بن، به لکو باران بیاری!!] (۴۴) و، له وولاتی نه رمینیش كچان هه مان دابونه ریټ جی به جی ده كه ن و گه و ره ترین نافرته حل و به رگی قه شه نه به رده كات و نافرته كانی تریش جلی پیوان له به رده كه ن و هه و چاره به ناو ناو و له دزی ته وژی ناوه كه راده كیشن!! (۴۵)

(*) جاران له خوارووی روژ ناوی رووسیادا نه و دابونه ریته باوبوو كه هه ر كاتیك باران نه باریبایه و ده خل و دانیان تینو بیوایه، نه وا قه شه ی كلنسیای گونده كه یان به هه موو جل و به ریگی یه وه ده خسته ناو ناو و نفومیان ده كودو، نه م دابونه ریته له ناو نه رمه نی یه كانیش دا باوبوو، به لام له جیاتی قه شه، ژنان ده چوون ژنه قه شه په کیان ده خسته ناو ناو تاكو باران (۴۶) بیاری.

(*) عه ره به كانی سه وروی نه قه ریقاش نه گه ر تووشی بی بارانی و نه هاتی بوویان، نه وا ده چوون به خوشی با یا به ناخوشی پیاونیكي ناینی یان ده گرت و به هه موو به ریگی یه وه ده یان خسته كانیونك تاكو هه موو له شی ته ر ده بوو، نجا ده یان هینایه ده ر، نه مه شیان بویه ده كود تاكو خوا بارانیان بو بیارینی و، (۴۷) له ناو كودیش دا نه م جوړه دابونه ریته هه یه و زور مه لای مرگه وتیان فری داره ته ناو حوزی ناوی

دهوروبه‌ری شاری [پوونا: Poona] ی هندستان،^(۱۱۱) له کاتی بی بارانی دا، جوړه دابونه‌ریتیکی کون په‌په‌وه ده‌که‌ن و. مندالیک دین و جلیکی له گه‌لا دروست کراوی له‌به‌رده‌که‌ن و پوهی ده‌لین و شای باران و له‌ناو کومه‌له مندالیکي راده‌گرن و داویان لی‌ده‌که‌ن به کومه‌ل به ناو شه‌قام و کولانه‌کانی گونددا برون و گورانی‌په‌کی تابه‌تی بلین و له‌به‌رده‌م ده‌رگای هم‌مو مائیک بوه‌ستن، خاوه‌نی نو ماله یا ژنه‌که‌ی (شای باران) ناو‌رشین ده‌کات و همدنیک خوراک به منداله‌کان هدات و کاتیک که هم‌مو گونده‌که‌ ده‌گه‌رین، له ناوی دوور ده‌که‌ونه‌وه و دین به‌رگه سه‌وزه‌که‌ی له‌به‌ر منداله‌که‌ داده‌که‌ن، نجا ده‌که‌ونه سر خواردنی نو خواره‌م‌م‌نی‌پانه‌ی که له ماله‌کانیان کورک‌دوته‌وه.^(۱۱۲)

(*) له وولاتی چین دا، لادی‌بی‌په‌کان هم دابونه‌ری‌ته‌ی داواکردنی بارانیان له ناودا باووه‌وه، نه‌گه‌ر سالیک باران له کزی خوی دا دواکه‌وت‌بایه، یاخود ماوه‌په‌کی زور نه‌باریایه، نو خه‌لکه‌که‌ ده‌چون نه‌ژده‌هاییکی گه‌وره‌یان له دارو کاغز دروست ده‌کردو پیمان ده‌گوت و خوداوه‌ندی باران و، کومه‌له مندالیک به‌ناو شه‌قام و کولانان دا ده‌یان گیراو جوړه گورانی‌په‌کی تابه‌تی‌یان ده‌گوت و داوی بارانیان ده‌کرد، به‌لکو خوداوه‌ند بویان بیارینی و، خو نه‌گه‌ر دوی هم کاره‌یان باران هر نه‌باریایه، نو هم‌مو خه‌لکه‌که‌ تاویان ده‌دایه سر نه‌ژده‌هاکه‌و ونجرونجریان ده‌کرد!!^(۱۱۳)

خوینه‌ری به‌ریز، نه‌وه‌ی خویندته‌وه به‌شیک بوو له دابونه‌ریتی هم‌ه جوړی میلله‌تانی جیهان بو داواکردنی باران و، نو میلله‌تانه به شیوه‌په‌کی ساده جوړه سحرینکی (هومیریاتی) واته: (هاوتایی) یان نه‌نجام داوه به وهی که تاویان به‌کاره‌یناوه بو داواکردنی ناوی باران و،^(۱۱۴) نیستاش با بزانشین له ناو کورده‌واری خومان دا تاج راده‌په‌ک نو دابونه‌ریتانه هه‌نو چون جی به‌جی ده‌کرین؟

کوردو دابونه‌ریتی باران داواکردن:

کاتیک که له سه‌رنجدانی هم دابونه‌ری‌ته‌ی میلله‌تانی جیهان ده‌په‌په‌وه و روو ده‌که‌ینه دابونه‌ریتی کورد بو باران بارین، ده‌بینین له کوردستان دا چند دابونه‌ریتیکی میلی هه‌په بو داواکردنی باران له کاتی بی‌بارانی و نه‌هاتی‌داو، تاکو نیستاکه‌ش له دینه‌ته‌کان و لهو شونمانه‌ی که له کشتوکال دا پشت به ناوی باران ده‌به‌ستن هر باوه و په‌په‌وه ده‌کریت و هر کاتیک باران دواکه‌وت و نه‌باری، نو خه‌لکه‌که‌ به‌تایه‌تی مندال و میرد مندالان ده‌وکه‌نه خویان و [بوکه به بارانه] له دارو په‌رو دروست ده‌که‌ن و، په‌کیک له منداله‌کان هه‌لی ده‌گری و

نه‌وانی تر ده‌که‌ونه شونینی و زورتر نهمه له نیوانی عمسرو کاتی روژ‌تاوا ده‌یکه‌ن و به مالان دا ده‌گه‌رین و^(۱۱۵) ده‌لین:-
هه‌یاران و مه‌یاران یاخو داکاته باران،
بو فقه‌قیرو هه‌ژاران بو گول و لاله‌زاران،
بو سه‌یرانگای دلداران له ده‌شت و له کوساران^(۱۱۶)
هم شاعرانه له ناوچه‌ی گه‌رمیانی کوردستانی عسراق دا باون،
به‌لام له هه‌ندی ناوچه‌ی تری کوردستان دا هم ده‌قه‌ی خواره‌وه ده‌گوتی:-

هه‌ناران و مه‌ناران	یاخو داکاته باران
باران باران بو مالان	بو باخچه‌که‌ی ناو مالان
بو به‌رخ و کارو دایکیان	بو زوی و زار بو پاکیان
هه‌ناران و مه‌ناران	یاخو داکاته باران! ^(۱۱۷)

له هه‌ندی ناوچه‌ی دیکه‌ی وه‌کو ده‌شتی هه‌ولیر هم ده‌قه‌ی خواره‌وه‌ی بو به‌کاردی و ده‌گوتی:

هه‌یاران و مه‌یاران	یاخو بیاری باران
لو فقه‌قیرو هه‌ژاران	گه‌نم شینین له چاران

به کاتی‌کردنی نایینی نیسلام هم دابونه‌ریته‌دا له هه‌ندی ناوچه‌ی وه‌کو ده‌شتی کویه و هه‌ندی شونینی دیکه‌ش هم دوو سیه‌ه دیره‌ شیعره‌یشی له‌گه‌ل دا ده‌گوتی:

گه‌نمی حمه‌ن و حوسینان
هه‌موری قریبون له تیان!!

له هه‌ندی ناوچه‌ی وه‌کو (سلیمانی) یش بهم جوړه به بوکه به بارانه‌که هه‌لده‌لین و ده‌گوتی:-

بوکه به بارانه	ناوی بن ده‌غلانه
سه‌عاتی جاران	

هه‌یاران و مه‌یاران	یاخو داکاته باران
بو فقه‌قیرو هه‌ژاران	

له ناوچه‌ی بادینانیش دا هم دیره‌ شیعره فولکلوری‌پانه له‌گه‌ل بوکه به بارانه‌که ده‌لین و له جیاتی هم ناوه ناوی دلوپک، ده‌گوتی و ده‌لین:-

لوپک

لوپکی مه باران بارا

مه‌ژ خودی نیمان دفی

مه نافییه‌ک باران دفی

لوپ... لوپ... لوپ^(۱۱۸)

له ناوچهی «یونان» هم ده‌قه بو بووکه به بارانه به کاردی و ده‌گوتری:

قهرتکی قهردوش	ستیل و به‌روش
معمه ره‌شا	بره‌شینه
بایه قهردک	فیر ده‌بینه
سمری سالی	بنی سالی
خودی کوربه‌کی بده	که‌فانیا فی مالی
بارانی بیار بیار	چیفکا گه‌نمی ته‌خار
تالیا مایی	فتکا بڑات!! ^(۳)

هم دابونه‌ریته هی یه‌زیدی‌یه‌کانی ناوچه‌ی شه‌نگاره، به‌لام موسلمانه‌کانیش جی‌به‌جی ده‌کهن و داوا ده‌کهن باران بیاری چونکه هه‌موو نه‌و گه‌نمی که تو‌ودراوه (چولسه‌که) ده‌بخون و نه‌وی ده‌مینته‌وش ده‌بینه خوراکی (قه‌تی) یان.

له زور شونی تری کوردستان دا بووکه به بارانه‌که ده‌بیت به «کوسه بارانه»، هه‌روه‌ک له ده‌شتی گه‌رمیان ناوده‌بری و له ناوچه‌ی هه‌ولتیریش پی‌ده‌گوتری «کوسه به‌به»، یه‌کیکیان ده‌کرد به کوسه و کوسه‌له مندالیکي به‌دوا ده‌کوت و به ناو‌ناوایی دا ده‌رویشتن و له‌به‌ر ده‌رگای هه‌ر مانیسک بوه‌ستن ناویان پیدا‌ده‌کهن و هه‌موویان هم گورانی‌یه‌ ده‌لین :-

بووکه به بارانمان ده‌وی	ره‌حمه‌تی جارانمان ده‌وی
کوسته به بارانمان ده‌وی	ره‌حمه‌تی جارانمان ده‌وی
باران خیر و خیراته،	ده‌غل و دانی پی‌هاته!

له هه‌ندی ناوچه‌ی تری کوردستان به بووکه بارانه ده‌لین (شهموله) و مندالان هم گورانی‌یه‌ی بو ده‌لین :-

شهموله! ناوی ده‌وی شهموله! دانی ده‌وی
شهموله! شه‌کری له شارانی ده‌وی
شهموله! میوزی عه‌مبارانی ده‌وی
شهموله! ناوی به‌هارانی ده‌وی!^(۴)

جگه له دابونه‌ریتی (بووکه به بارانه) و (لویک) و (کوسه) و (شهموله) له کوردستان دا گه‌لنک دابونه‌ریتی دیکه‌ش هه‌یه بو داواکردنی باران جی‌به‌جی ده‌کرین وه‌کو نه‌مانه‌ی خواره‌وه:

(۱). کیل و به‌ردی گوری پیاوچاک خسته ناو‌ناو تاکو باران بیاری.
(۲). پیاوی ثابینی خسته ناو‌ناو: زور جاری وا ده‌بی که باران ناباری و ده‌غل و دانیان تینوو ده‌بی و مه‌ترسی نه‌هاتی و قرو قاتی کشتوکال په‌یدا ده‌بی، هه‌ندی کس ده‌چن پیاوکی ثابینی له غافلته‌ت فری ده‌ده‌نه ناو‌ناوی جه‌وزی مزگه‌وت، جا نه‌و پیاوه چ مه‌لا

بی‌وچ شیخ و سه‌ید بی هم کاره‌ی ده‌رحق ده‌کهن، به‌لکوخوا بارانیان بو بیاریتی.

(۳). نوژی بارانه: له‌و کاته‌ی که باران ناباری و ده‌غل ودان تووشی مه‌ترسی و وشک بوون ده‌بی، نه‌وا مه‌لای مزگه‌وت و خه‌لکیکی زور ده‌چنه ده‌روه‌ی شار یاخود گوندو، له شویتیکی به‌رز به‌ره‌و قیله ده‌وستن و «نوژی‌بارانه» ده‌کهن و گه‌لنک دوعا ده‌کهن و له‌به‌ر خوا ده‌پارینه‌وه تاکو بارانیان بو بیاریتی، هم دابونه‌ریته ثابینی ئیسلام دابه‌شناه، یاخود هه‌بووه و له دوا‌ی دا ثابینی ئیسلام له باوه‌شی کردوووه کردوووه‌تی به نوژی و دوعاو پارانه‌وه له‌به‌ر خودای تاک و نه‌نیا تاکو له نه‌هاتی رزگاریان بکات.

نه‌گه‌ر نیمه له دابونه‌ریتی میلله‌تانی جیهان وردبینه‌وه که بو باران بارین به کاریان هیناوه و ناو‌ریکیش له دابونه‌ریتی میلله‌تی کوردمان بده‌ینه‌وه که بو هه‌مان مه‌به‌ست جی‌به‌جی یان کردوووه تاکو ئیستاش له هه‌ندی شونی دا په‌یره‌وی ده‌کهن، ده‌بیین له هه‌ندی رووه‌وه ویکچوون و نریک بوونه‌وه‌یه‌کی زور به‌دی ده‌کهن و، هم دابونه‌ریته ری‌کخستی (بووکه به بارانه) یان «شهموله» ی کوردو «دو‌دولا» ی سرب ده‌کهن به نمونه‌ی به‌راوردی و ویکچوونی دابونه‌ریتی هه‌ردوو نه‌ته‌وه‌که.

به‌راوردی‌یه‌ک له نیوانی «شهموله» ی کوردو «دو‌دولا» ی سرب :-

کاتیک که له (شهموله) ی کوردو (به‌به‌ریا) ی یونان و (دو‌دولا) ی سرب و (شای باران) ی هندستان و (نه‌ژده‌های خوداوه‌ندی باران) ی چین ورد ده‌بینه‌وه، هه‌ست ده‌کهن له به‌ری بنیاتی دابونه‌ریته‌که و که‌سی قاره‌مان و که‌سه یارمه‌تی ده‌ره‌کانی و شاه‌نگ و به‌زم گه‌رانه‌که‌یان هه‌موویان ده‌چنه‌وه سه‌ر یه‌ک سه‌رچاوه‌وه یه‌ک هه‌یکه‌ل و یه‌ک گیانیان هه‌یه، به‌لام نه‌وتسا هه‌ر ولات و هه‌ر نه‌ته‌وه‌یه‌ی به‌پی‌ی خاک و ناووه‌وای ولاته‌که‌ی و هه‌ست و نه‌ستی میلله‌ته‌که‌ی، جوزه تابه‌تمه‌ندیکی هه‌یه‌و، هه‌رچه‌نده که‌سی قاره‌مان له چین نه‌ژده‌هایه، چونکه ره‌مزی نه‌ته‌وه‌یی خویانه‌و، له هندستان و کوردستان کوره‌و له یونان و سربیش کچه، به‌لام له هه‌ر چوار جیان هه‌مان ده‌وری قاره‌مانی به‌زمه‌که ده‌بیین و، له هه‌ر چوار لایان ده‌سته‌یه‌ک مندال ده‌وری که‌سی یاریده‌ده‌ری قاره‌مان ده‌بیین و، له هه‌ر چوار دابونه‌ریت دا منداله‌کان گورانی ده‌لین و داوای باران و خیر و خوشی بو خویان و بو خه‌لکه‌که ده‌کهن.

به‌لام نه‌وی پتر سه‌رنج‌مان راده‌کیشی ناوی «دو‌دولا» یا «دو

دوله‌ی سربیا «شمووله»ی کورده، که نهك هەر له قاره‌مان و بنیات و کەسی یاریده‌دهری قاره‌مان و به‌زم و شاهه‌نگه‌که زۆر له یه‌که‌وه نزیکن، به‌لکۆ له ناوی قاره‌مانه‌که‌شیان دا زۆر له‌یه‌که‌وه نزیکن بوونه‌توه و، دوور نی‌یه وشه‌کانی [دۆ دوله]و [شمووله] له یه‌که سه‌رچاوه‌وه هاتبن و رۆژیک له رۆژان کوردو سرب به یه‌کهتری گه‌یشت بن و دابونه‌ریتیان له یه‌کهتری وه‌رگرت بێ، خو هەر دووکیان بو ماوه‌یه‌کی دوورو درێژ له‌به‌ز ده‌ستی عوسمانلی بوون و فه‌رمابه‌رو سه‌ربازو بازرگانیان به‌سه‌ریه‌که‌وه چوون.

له سه‌ریکی تریشه‌وه وه‌ك له دۆستیکم بیستوه که خویندنی له یوگۆسلاقیان ته‌واوکردوه، به زمانی سربی به بووکه‌شووشه یا به که‌سیکی وردیله‌ی بته‌ بالا ده‌گوتری [دۆ دوله]و، له زمانی ئینگلیزی که زمانیکی ئه‌وروپایی به به بووکه‌شووشه ده‌گوتری «دۆل: Doll» له کوردیش دا [شمووله] هه‌مان مانای هه‌یه‌و به که‌سی [بته‌بالا] ده‌لێن، هەر که‌سیکی کورته‌ بالای وردیله‌ بێ پی‌ده‌لێن نه‌ه‌نده‌ بچکۆله‌یه هەر ده‌لێی [شمووله] به.

دابونه‌ریتی وه‌ستاندنی باران:-

خوینسه‌ری به‌ریسه‌ز، هه‌روه‌کو دابو نه‌ریتی باران داواکردن له ناو کۆمه‌لی میللته‌تان دا هه‌یه‌و، هەر یه‌که‌یان جوژه دابوده‌ستوریک بو ئه‌م مه‌به‌سته به‌کاردین و داوای باران و خیر و خوشی ده‌که‌ن، ده‌بین له هه‌مان کاتیش دا ئه‌و دابونه‌ریته‌ش هه‌یه که بو باران وه‌ستاندن به کاردی، هه‌روه‌ك ئه‌م نمونه‌نای خواره‌وه:-

(*) میژوو نووسی ناوداری عه‌ره‌ب «ئه‌له‌فریزی»⁽³²⁾ له کتییکی میژووی دا بانی جوژه ریگایه‌ك ده‌کات بو وه‌ستاندنی باران و ده‌لێ:- «وا ده‌گێرته‌وه که له ناو خێلی «ئه‌لقه‌مه‌ره‌ی ولاتی «حه‌زه‌مه‌وت» دا ریگایه‌ك باربووه بو وه‌ستاندنی باران، به تابه‌تی که زۆر باری بویه‌و بویایه‌ مایه‌ی مه‌ترسی‌یه‌کی زۆرو، به‌م جوژه ئه‌نجامیان ده‌دا. خه‌لکه‌که هه‌ندی لقه‌ داری دره‌ختیکی دیاری کراویان ده‌بری و ناگریان تی‌به‌رده‌داو له داوای دا ئاویان به سه‌ردا ده‌کرد، تاکو ده‌کوژایه‌وه»⁽³³⁾ به‌مه‌ ده‌ورو به‌ری خوینان گه‌رم ده‌کردو ئه‌و گه‌رمایه‌ش ده‌بووه مایه‌ی وه‌ستانی بارانه‌که.

(*) جگه له عه‌ره‌به‌کان گه‌لێك نه‌توه‌ی دیکه ناگریان بو وه‌ستاندنی به‌فرو باران و ته‌رو توشی به‌کاره‌یناوه، له‌وانه: خێله‌کانی [سولکا: Sulka] ی [به‌ریتیای نوی]یه که تاکو ئیستا که ئه‌و دابو نه‌ریته‌یان له‌ناو دا باوه‌و، ئه‌گه‌ر بارانیکی زۆر باری و توشی مه‌ترسی

کردن و ویستیان بوه‌ستی، هه‌لده‌ستان هه‌ندی چه‌وو ورده به‌ردیان ده‌خسته ناو ناگر تاکو سوور ده‌بوونه‌وه ئنجا له‌گه‌ل هه‌ندیك خۆله‌میشی گه‌رم به‌وه ئاسمان و بارانه هه‌لیان ده‌دان تاکو ئه‌و بارانه زۆره بوه‌ستی.⁽³⁴⁾

(*) هه‌ندی سیه‌ربازی شاری «پورت سته‌پنز: Port Stephens» له هه‌رنمی [نیوساوت ویلز]ی ئوسته‌ریالیادا بارانیان له ریگه‌ی فری‌دانی داری سه‌ر به ناگر به‌وه ئاسمان ده‌وه‌ستاند.⁽³⁵⁾

(*) له ناو خێلی [ئه‌نوولا: Anula]ی سه‌رووی ئوسته‌ریالیان ئه‌و باوه‌ره هه‌بووه که هه‌موو که‌سیک بۆی هه‌یه باران بوه‌ستی به مه‌رجیک لقه‌: داریکی سه‌وز له ناو ناگر بێ تاکو هه‌ندیکی لی ده‌سووتی، ئنجا ئه‌و داره به داگیرسای له هه‌وا بدات، به‌م جوژه بارانه‌که ده‌وه‌ستی.⁽³⁶⁾

(*) خه‌لکی دوورگی «جاوه» له ولاتی ئه‌ندونیزیادا که بارانیان زۆره‌و گه‌لێك جار له راده به‌ده‌ر ده‌باریت و شیناوه‌ردی‌یان لی تیک ده‌دات، بۆیه له‌و دوور گه‌یه‌دا هه‌لده‌ستن چراییکی زۆر پی‌ده‌که‌ن و، ناگرده‌که‌نه‌وه، بو ئه‌وه‌ی ئه‌و بارانه زۆره‌یان بوه‌ستی.⁽³⁷⁾

(*) له ناو خه‌لکه ساده‌و ساکاره‌که‌ی ولاتی چین تاکنو ئه‌م دوابی‌یه‌ش دابونه‌ریتیکی کۆن په‌ره‌وه ده‌کرا بو باران وه‌ستاندن و ئه‌گه‌ر هاتبایه باران بو ماوه‌یه‌کی دوورگ درێژ باریبایه‌و به‌روبوومی کشتوکالی خسته‌بایه مه‌ترسی‌ی وشکی و فه‌وتان، ئه‌و وه‌خته خه‌لکه‌که له‌به‌ر [خوداوه‌ندی باران = لۆنگ ونگ: Long Wong] ده‌پارانه‌وه و نوێزه بارانه‌یان بو ده‌کرد تاکو بارانه‌که بوه‌ستی و، له مه‌ترسی رزگاریان بێ.⁽³⁸⁾

به‌راوردی‌یه‌ك له نیوانی نوێزه بارانه‌ی چین و نوێزه بارانه‌ی کورد:-

وه‌ك زانیمان چینی‌یه‌کان تاکنو ئه‌م دوابی‌یه له گوندو دیهاته‌کانیان دا، ئه‌گه‌ر باران زۆر باریبایه‌و ژیانی خوینان و مه‌رو مالآت و کشتوکالیانی خسته‌بایه مه‌ترسی‌یه‌وه، ئه‌وا ده‌چوون نوێزه بارانه‌یان ده‌کردو له خوداوه‌ندی باران ده‌پارانه‌وه تاکو بارانه‌که‌یان بو بوه‌ستی و، له لافاو و ته‌رو توشی‌یه‌کی زۆریان رزگار بکات. کاتیکی ئاوپ له دابونه‌ریتی نه‌توه‌ی کورد ده‌ده‌نه‌وه، ده‌بین له ژیر سایه‌ی ئایی نیلام نوێزه بارانه‌ی کوردوه له‌به‌ر خودا پاراوه‌توه، نه‌ك بو باران وه‌ستاندن به‌لکۆ بو باران بارین و له ده‌ره‌وه‌ی شار خه‌لکیکی زۆر کۆبوونه‌توه و مه‌لاییکی دیارو ناوداری ئه‌و شاره پیش نوێزی کردوون هه‌روه‌ك له‌مه‌وه‌ر باسمان لێوه‌کرد. که‌واته: دابو نه‌ریتی نوێزه

بارانه له لای چین و له لای کورد ههیه، به لأم ئه مه به سته ی که نوێزه که ی بو ده که ن پیچه وانه ی به کترن، به که میان نوێزه بارانه ی کردوه بو باران وه ستاندن و دووهمیشیان بو باران بارین.

خوینهره به ریزه کاتم، ئه مه بوو هه ندی دابونه ریتی باران بارین و وه ستاندنی له لای میلله تان و له لای نه ته وه ی کورد، هیوادرم توانییتم رووناکی به ک بخه مه سه ر لای نه کانی و ئیوه ی نازیز به هه ندی له و دابونه ریتانه ناشابکم.

په راویزو سه رچاوه کان:

- (۱). الکزاندر هجرتی کراب - علم الفولکلور - ترجمة رشدي صالح، القاهرة ۱۹۶۷ ص ۳۷۱
- (۲). الدكتور محمد الجوهري - علم الفولکلور - ط ۱، القاهرة ۱۹۷۵، ص ۱۲۳
- (۳). الکزاندر هجرتی کراب - علم الفولکلور - ترجمة رشدي صالح، القاهرة ۱۹۶۷ ص ۲۱
- (۴). الدكتور محمد الجوهري - علم الفولکلور - ط (۱) القاهرة ۱۹۷۵، ص ۱۲۳
- (۵). سير جيمس فريزر (۱۸۵۴ - ۱۹۴۱) زاناييكي ته نثر و پۆلۆژی نوسکوته ندی بووه و خواوه نی ۱۲ به رگ له کتییی [چلی زبیرین]، که ئیکۆلینه وه به کی فراوان و باشه له سه ر که له بووری میلله تانی جیهان.
- (۶). سير جيمس فريزر - الفصن الذهبي - ج (۱) ترجم باشراف أحمد أبو زيد، القاهرة ۱۹۷۱، ص ۲۵۱.
- (۷). هه ر ئه و سه رچاوه ل: ۲۵۲.
- (۸). هه ر ئه و سه رچاوه، ل: ۲۵۲.
- (۹). الکزاندر هجرتی کراب - علم الفولکلور - ص ۴۳۱.
- (۱۰). جيمس فريزر - الفصن الذهبي - ج (۱)، ص ۲۵۲.
- (۱۱). هه ر ئه و سه رچاوه، ل: ۲۵۲.
- (۱۲). هه ر ئه و سه رچاوه ل: ۲۵۳.
- (۱۳). هه ر ئه و سه رچاوه ل: ۲۷۶.
- (۱۴). ساموا: soma کۆمه له دوورگه به که که وتوه ته خوارووی ئوقیانوسی هیمین
- (۱۵). جيمس فريزر، الفصن الذهبي - ج (۱)، ص ۲۸۴.
- (۱۶). هه ر ئه و سه رچاوه، ل: ۲۸۵.
- (۱۷). هه ر ئه و سه رچاوه، ل: ۲۷۰.

- (۱۸). هه ر ئه و سه رچاوه، ل: ۲۷۰.
- (۱۹). هه ر ئه و سه رچاوه، ل: ۲۶۹.
- (۲۰). هه مان سه رچاوه، ل: ۲۷۰.
- (۲۱). هه مان سه رچاوه، ل: ۲۶۷، ۲۶۸.
- (۲۲). سربیا: وولاتیکه له ئه وروپا و ئیستا که به شیکه له یوگوسلاویای به کگرتوو.
- (۲۳). جيمس فريزر - الفصن الذهبي - ج (۱)، ص ۲۶۸.
- (۲۴). پوونا: شارینکی بازرگانی به له ناوه راستی هه ریمی بومیای له ولاتی هندستان له سه ده ی هه زده هه م دا په ساینه ختی ئیمبراتوریه تی (ماهراتا) بووه.
- (۲۵). جيمس فريزر - الفصن الذهبي - ج (۱)، ص ۲۶۹.
- (۲۶). هه ر ئه و سه رچاوه، ل: ۲۷۹.
- (۲۷). الکزاندر هجرتی کراب - علم الفولکلور - ص ۴۳۸.
- (۲۸). علا نه دین سه جادی - کورده واری - به غدا ۱۹۷۴، ل: ۲۸۱.
- (۲۹). هه رده ویل کاکه یی - هاوکاری - ژماره (۱۰۴۸) له (۱۹۸۹/۲/۶)، ل: ۷.
- (۳۰). علا نه دین سه جادی - کورده واری - به غدا ۱۹۷۴، ل: ۲۸۱، ۲۸۲.
- (۳۱). ئه م ده قه م له کاک سه گفان سه تها یوسفی وه رگرتوه.
- (۳۲). ئه م ده قه م له کاک مه مه د حوسین سه لعی شه نگاری وه رگرتوه.
- (۳۳). هه رده ویل کاکه یی - هاوکاری ژماره (۱۰۴۸) له (۱۹۸۹/۲/۶).
- (۳۴). گۆرانی شه مووله و دابونه ریتی جی به جی کردنی له ناوچه ی کۆیه دا باوه.
- (۳۵). ئه مله قریزی: ناوی ته وای [تاجه دین نه حمه د کۆری سه لعی] یه و له نیسانی سالانی (۱۳۶۴ - ۱۴۴۲) دا زیاه و له میسر له دایک بووه و گه لیک له ولاته ئیسلامی به کان گه راوه و میژوو نویسیکی باش بووه.
- (۳۶). جيمس فريزر - الفصن الذهبي - ج (۱) ص ۲۵۴.
- (۳۷). هه ر ئه و سه رچاوه، ل: ۲۵۵.
- (۳۸). هه ر ئه و سه رچاوه، ل: ۲۵۵.
- (۳۹). هه ر ئه و سه رچاوه، ل: ۲۵۵.
- (۴۰). هه ر ئه و سه رچاوه، ل: ۲۶۴.
- (۴۱). هه ر ئه و سه رچاوه، ل: ۲۷۹.

استراليا وجزرها المجاورة وفي الامريكيتين الشمالية والجنوبية ولدى القبائل الافريقية وفي بعض مناطق اسيا واوروبا. فدرس فريزر كنه الاعمال التي تؤدي في تلك الطقوس وعلاقتها بالسحر التشاكلي فضرب أمثلة عديدة حول تلك الطقوس لدى قبائل وشعوب مختلف أنحاء العالم ومن اهمها التي تقام في اليونان والعرب والهند والصين والفقاس.

الکرد وطقس طلب المطر:

يتناول البحث في هذا القسم الطقوس التي تتقدم في أنحاء مختلفة من كردستان من أجل طلب المطر. فيبحث عن طقس «لعبة المطر» و«كوسه بارانه» و«شمولة» و«لوبيك» الذي يقوم به الأطفال أوقات الجذب وانجباس المطر فيجوبون شوارع وأزقة المدن أو القرى حاملين لعبتهم وقد يقوم أحد اليافعين بدور طالب المطر فيهزج الأطفال من حوله منشدين اغنية خاصة ويقفون أمام عتبة كل بيت ليسكب رب البيت أو ربه الماء على اللعبة أو طالب المطر. يعتقد الأهلون أن هذا الطقس قد يساعد على هطول المطر وخلص الناس من الجذب والقحط.

طقوس ايقاف المطر:

يتناول البحث الطقوس الشعبية التي تقام لدى الشعوب المختلفة من أجل ايقاف المطر عندما يهطل اكثر من الحاجة اليه. فيطرق الى أمثلة عديدة منها والتي تقام من أجل ايقافه، فكانوا يوظفون النار في طلب حرارة الجو وابقاف المطر الغزير الذي يحدث فيضانات وسيول عارمة تتلف المزروعات وتغرق الممتلكات والمواشي.

يتناول البحث دور المطر في حياة الانسان والحيوان والنبات في الاقاليم التي تعتمد على مياه الأمطار في الشرب وسقي المواشي والمزروعات. لذا كانت الشعوب التي تقطن تلك البقاع تفكر دوماً في المطر والتحكم في هطوله أو ايقافه وفقاً لحاجتها اليه فنشأت لديها عادات وطقوس معينة تؤدى عند الحاجة والضرورة.

عادات وطقوس الشعوب في طلب المطر:

إذا ما بحثنا في تراث الأمم والشعوب المختلفة عن عادات وطقوس تؤدي من أوقات الجذب ومواسم احتجاب المطر، حيث تتعرض النفوس والضرع والزرع الى الهلاك، نجد طقوساً غريبة تقام لدى شعوب مختلفة من أجل التحكم في المطر وقد تناول باحثون وعلماء كثيرون هذه الطقوس فاشبعوها درساً وتحليلاً وأن الأنثروبولوجي الاسكتلندي (السير جيمس فريزر 1854 - 1941) هو أحد هؤلاء العلماء الذي عنوا بتلك الطقوس فتناولها في مجلدات (الفصن الذهبي) الاثني عشر باطناب.

جيمس فريزر وعادات وطقوس التحكم في هطول المطر:

لقد سجل السير جيمس فريزر في كتابه (الفصن الذهبي) نماذج كثيرة من تلك الطقوس التي كانت تؤدي لدى الشعوب البدائية والقبائل في أنحاء متفرقة من العالم للتحكم فيه وتأمين طقس ملائم لمزروعاتها. فقد تناول نماذج منها لدى القبائل والشعوب القاطنة في